

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้านและเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ การวิจัยนี้เก็บข้อมูลโดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ผู้หญิงที่มีครอบครัวแล้วและออกไปทำงานนอกบ้าน จำนวน 12 คน ข้อมูลนี้ได้รับการตรวจสอบความถูกต้อง การแยกแยะเป็นหมวดหมู่เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ การนำเสนอผลการวิจัยเป็นแบบบรรยายและสรุปเชิงวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ในครัวเรือนระหว่างผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านกับสมาชิกในครัวเรือน

- ในด้านการเปลี่ยนแปลงภาระความรับผิดชอบในครอบครัว เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องจากวิถีชีวิตที่อยู่ในเงื่อนไขที่แตกต่างกันในทุกทาง แต่เดิมครอบครัวซึ่งมีผู้หญิงเป็นศูนย์กลางของการอบรมเลี้ยงดู และถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว ปัจจุบันเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ทำให้ไม่สามารถรับผิดชอบภารกิจในครอบครัวตามบทบาทเดิมได้ ในขณะที่ผู้หญิงได้ลดบทบาทในครอบครัวลง สมาชิกได้เข้ามารับผิดชอบในภารกิจของครอบครัวมากขึ้น

- ในด้านการเปลี่ยนแปลงอำนาจการตัดสินใจในครอบครัวเกี่ยวกับการเงิน และค่าใช้จ่าย ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้าน และมีรายได้เป็นของตนเองทำให้ผู้หญิงมีสิทธิมีเสียงมากขึ้นเกี่ยวกับการใช้เงิน อย่างไรก็ตามอำนาจในการตัดสินใจนี้ก็มีผู้หญิงบางส่วนพอใจที่จะให้ผู้ชายมีอำนาจในการตัดสินใจมากกว่า

2. เงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้าน ได้แก่

- ลักษณะการทำงานของผู้หญิง ที่ต้องไปทำงานให้ตรงเวลา ทำให้ต้องตื่นแต่เช้า และกลับเย็น จึงเป็นการยากที่จะคงบทบาทแบบเดิมไว้

- โครงสร้างของครอบครัว การที่โครงสร้างของครอบครัวส่วนมากกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวทำให้สมาชิกทุกคนในบ้านต้องเข้ามาช่วยรับภาระกิจจากผู้หญิง และทำให้ผู้หญิงมีสิทธิ์มีเสียงมากขึ้น

- ความคาดหวังทางอำนาจในครอบครัว ครอบครัวมีความคาดหวังต่อผู้หญิงในฐานะเป็นผู้ดูแลครอบครัว และมีส่วนทำให้ฐานะของครอบครัวดีขึ้น

- ทศคติของสมาชิกที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวมีความคิดหรือความเชื่อที่ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอยู่บ้านให้สามีเลี้ยงดู

- ความเป็นตัวของตัวเองมี ผู้หญิงที่ออกทำงานนอกบ้าน จะรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง เพราะมีรายได้เป็นของตนเองและมีสิทธิ์ในการตัดสินใจเกี่ยวกับเงินที่หามาได้

- นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาล ผลการพัฒนาประเทศทำให้ความเจริญกระจุกตามเมืองใหญ่ ๆ ในส่วนของผู้หญิงได้มีโอกาสออกไปทำงาน เมื่อออกไปทำงานนอกบ้าน ก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัว

อภิปรายผล

ผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้มีบางแง่มุมที่เห็นควรนำมาอภิปรายดังนี้

การเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในชนบท ซึ่งเดิมประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร ค้าขายผลผลิต และเป็นแม่บ้าน เมื่อมีโรงงานเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ปรากฏว่าส่วนมากนิยมรับแรงงานผู้หญิง นั่นหมายถึงว่าชุมชนมีการยอมรับสิทธิของผู้หญิงให้ไปทำงานนอกบ้านได้ ถึงแม้ว่าจะทำงานที่ต่างจากเดิม แต่ในแง่ของสาระหลักแล้วก็ไม่แตกต่างจากเดิม คือ บทบาทในการผลิตและการหารายได้ เพียงแต่ว่าผลผลิตเป็นของบริษัท รับแต่ค่าจ้างและสวัสดิการอื่น ๆ เมื่อครอบครัวถือว่า ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจ ทำให้มีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวไปด้วย ดังกรณีของ อารีวรรณ อำพัน จุไรรัตน์ และมาลินี เป็นที่ยอมรับกันว่าการทำงานที่ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในตลาดแรงงานย่อมเป็นการช่วยเพิ่มพูนความมั่นคงในฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวซึ่งส่งผล คือ ความสัมพันธ์ในครัวเรือนระหว่างผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านกับสมาชิกอื่นในครอบครัว มีการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในครอบครัวต่างไปจากเดิม บทบาทผู้หญิงในครอบครัว มีการเปลี่ยนแปลงไปจากการดำเนินชีวิตจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม จากสังคม

ชนบทเป็นสังคมเมือง ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดังเช่น คำอธิบายตามแนวคิดของ Marx (อ้างใน จิตราภรณ์ วนัสพงศ์, 2537, หน้า 33) ที่มองว่าการที่ผู้หญิงไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้หญิงต้องอาศัยผู้ชาย ไม่มีอำนาจต่อรองกับผู้ชาย เพราะต้องพึ่งพาอาศัยผู้ชายตลอดเวลา ดังนั้นตามแนวคิดนี้ การออกนอกบ้านของผู้หญิงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางบทบาทและอำนาจ

ในด้านการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวและภารกิจในครอบครัวจะเห็นว่า ผู้ชายยอมรับการเปลี่ยนแปลงนี้และเข้ามามีส่วนรับผิดชอบในภารกิจของครอบครัว ซึ่งเดิมเป็นของผู้หญิง ดังในกรณีของ กัญญารัตน์ วรรณดี สุกัญญา จันทรพิญจน์ และมะลิวัลย์ เพราะการทำงานของผู้หญิงเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง นอกจากผู้หญิงบางคนที่ตั้งเป้าหมายชีวิตมุ่งโง่งมในการประกอบอาชีพจนลดความสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ที่รอบคอบทางครอบครัวลงมาเป็นอันดับรอง การที่ผู้หญิงต้องเหินห่างจากครอบครัว โดยเฉพาะในวัยที่บุตรยังเป็นเด็กเล็ก ไม่มีเวลาเอาใจใส่ครอบครัวนั้น และผู้ชายบางคนยังปฏิบัติตนเช่นเดิม คือทำงานอาชีพเป็นหลัก โดยมองข้ามความจำเป็นในการที่จะเข้ามาแทนที่ผู้หญิงที่ต้องห่างจากครอบครัวไป เพราะหน้าที่การงานนอกบ้าน ทำให้เด็กขาดการเอาใจใส่ และถูกทอดทิ้งจากบิดามารดามากขึ้น ความเหินห่างจากครอบครัวจะก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกัน และความเครียดจากการงานของแต่ละฝ่ายทำให้ความอบอุ่นในครอบครัวลดน้อยลง การกระทบกระทั่งภายในครอบครัวเกิดขึ้นได้ง่ายเพราะไม่มีญาติผู้ใหญ่คอยให้คำชี้แจง ตักเตือน ประสานรอยร้าว ปัญหาครอบครัวในลักษณะต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นได้ง่าย ดังเช่น ณรงค์ เสงี่ยมประสา (2531, หน้า 84-86) กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยว่าเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ คือมีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นทางการ หรือแบบทุติยภูมิเพิ่มขึ้น

ข้อมูลนี้น่าสนใจ เพราะถ้าผู้หญิงไม่ออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้แล้ว การเปลี่ยนแปลงนี้คงจะไม่เกิด อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตว่า ผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้านและมีการเปลี่ยนแปลงนี้ส่วนมากเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) เป็นครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียว (One parent Family) มากขึ้น (ศรีสว่าง พ่วงศุภทัต 2537, หน้า 2) ส่วนครอบครัวขยาย (Extended Family) เปลี่ยนแปลงไม่มากนัก เพราะมีพ่อ แม่ ญาติพี่น้อง คอยช่วยเหลือดูแลภารกิจต่าง ๆ ในครอบครัวอยู่แล้ว

ในเรื่องการเลี้ยงดูบุตร ข้อเท็จจริงที่มีทุกชุมชนชนบท คือ จะมีศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้าน ก่อนกรมพัฒนาชุมชนรับผิดชอบ ต่อมา สบอ.ให้โรงเรียนรับผิดชอบ ดังนั้นภาระการ

เลี้ยงดูบุตรจึงลดลงไปมาก เปิดโอกาสให้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้านได้สะดวกขึ้น ซึ่งต่างจาก สุตสวาท ดิสโรจน์ และ มาลินี วงษ์สิทธิ์ (อ้างแล้ว, บทนำ) ว่า ผู้หญิงมีบทบาทและความรับผิดชอบอย่างมากต่อครอบครัว ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของชีวิตลูกผู้หญิง แต่เดิมบทบาทและความรับผิดชอบของผู้หญิงจำกัดอยู่ภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ค่านิยมของผู้หญิงมักเน้นที่ความสุขในชีวิตครอบครัวและความภูมิใจที่มีชีวิตครอบครัวที่ดี และกาญจนา แก้วเทพ (อ้างแล้ว, บทนำ) ว่าด้วยเหตุนี้ ผู้หญิงในปัจจุบันจึงต้องเผชิญกับการตัดสินใจ ที่จะต้องเลือกว่าจะเอาชีวิตครอบครัวหรือชีวิตการงาน ที่กล่าวว่า “ถ้าเราถามใจอาจารย์หญิงทุกคนว่าอยากจะเป็นศาสตราจารย์ไหม ก็คงไม่มีใครตอบว่าไม่อยากหรอก เพียงแต่ว่ามันเป็นห่วงอนาคตลูก ก็ต้องเสียสละอนาคตของตัวเอง”

ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในการตัดสินใจ ปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัว ส่วนภาระการทำงานภายในบ้านลดน้อยลง เนื่องจากผู้หญิงมีเวลาน้อยลง โดยเฉพาะภายในครอบครัวที่ผู้หญิงมีส่วนหารายได้สำหรับการใช้จ่ายในครอบครัวด้วย จึงเป็นที่แน่นอนว่าต้องนำไปสู่การปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนบทบาทเหล่านี้ก่อให้เกิดความขัดแย้ง และส่งผลถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ทั้งนี้เพราะว่า แม้สังคมจะเปิดโอกาสให้ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้าน แต่ดูเหมือนวัฒนธรรมดั้งเดิมจะฝังรากลึกเกินกว่าจะหลุดรากถอนโคนได้ทั้งหมด ดังนั้นเส้นทางการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงจึงไม่ราบรื่นอย่างที่คาดหวัง เพราะแม้ผู้หญิงจะออกทำงานนอกบ้าน ก็ยังถูกคาดหวังจากสมาชิกในครอบครัวว่า งานในบ้านก็ต้องไม่ขาดตกบกพร่อง จึงส่งผลกระทบต่อบทบาทและสถานภาพของผู้หญิง ตามแนวคิดของ มาร์กซ์ คือสามารถควบคุมทางด้านเศรษฐกิจและพึ่งตนเองได้ ซึ่งจะลดอำนาจของสามีลง แต่ในขณะเดียวกันจากการศึกษาของ จีราพร ดีคง (2533) พบว่าการทำงานนอกบ้านของมารดามีผลกระทบต่อบุตร เป็นในทางด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตร และการแบ่งงานกันทำภายในบ้านของบุตร คือ มารดาที่มีรายได้สูง จะต้องรับผิดชอบงานบ้านน้อยกว่ามารดาที่มีรายได้ต่ำ และบุตรจะมองว่ามารดาและบิดามีความเท่าเทียมกันทางด้านอำนาจ เมื่อผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน บทบาทในบ้านแบบดั้งเดิมจะต้องถูกปรับเปลี่ยน เพื่อก่อให้เกิดความสมดุลของสัมพันธภาพของสมาชิกทุกคนในครอบครัว ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความเจริญงอกงามและมีคุณภาพ โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งกำหนดให้ผู้หญิงเป็นผู้ถูกเลี้ยง เป็นช้างเท้าหลัง เป็นผู้สนับสนุนอยู่ในบ้าน ทำงานบ้านเลี้ยงลูก ปกป้องปิตุสวามี ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทของผู้หญิงที่สังคมคาดหวัง ส่วนผู้ชายหรือสามี

ทำหน้าที่เป็นผู้หาเลี้ยง ปกป้องคุ้มครอง ซึ่งทำให้ผู้ชายมีบทบาทและอำนาจมากกว่าผู้หญิง อย่างไรก็ตามบทบาทดังกล่าวได้เกิดขึ้นในสภาพสังคมในอดีต ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่เน้นความเป็นอยู่อย่างพอมีพอกิน ยึดถือคุณค่าทางจารีตประเพณีที่เป็นกลุ่มญาติและความกลมเกลียวของชุมชน แต่ในสภาพปัจจุบันสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนต่าง ๆ ที่เคยมีความสัมพันธ์ มีความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งการประกอบอาชีพในชุมชนที่เคยทำการเกษตร ก็มีเหตุต้องเปลี่ยนแปลงไป จากการแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว ดังที่ พัทยา สายบุญ (2538, หน้า 47-48) กล่าวว่า บทบาท คือ การกระทำต่าง ๆ ที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำ ตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น เปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัว (ละคร) อะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร และ Bell (อ้างใน นภาพกรณ์ หะวานนท์, 2520, หน้า 13) ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง พฤติกรรมที่ถูกคาดหวังจากตำแหน่งทางสังคม และบทบาทจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทอื่น บทบาทมีผลกระทบเมื่อต้องการสื่อสารสัมพันธ์กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง บทบาทเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกตัว หรือเป็นสภาพแวดล้อมของผู้หญิง ในทัศนะนี้บทบาทจึงเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐาน ที่สมาชิกจะต้องยึดถือร่วมกัน และผู้หญิงจะต้องแสดงบทบาทตามความคาดหวังของสมาชิกในครอบครัว หรือบทบาทที่เป็นจริง เช่น ผู้หญิงจะต้องแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังของสังคม แตกต่างจากผู้ชาย ดังที่ E. Jone และ H. Gerard (อ้างในบุญเดิม พันรอบ, 2519, หน้า 103-104) กล่าวไว้

สังคมและวัฒนธรรมรอบด้านของผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้าน มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านบทบาท ด้านพฤติกรรม ทางเทคนิค ด้านอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงประชากร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น มองรวมไปถึงวิธีการกระทำทุก ๆ อย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การแต่งกาย การพักผ่อน การแสดงอารมณ์การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ตลอดจนการแสวงหาความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต รวมทั้งเครื่องมือเครื่องใช้หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาใช้ ข้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ (รัชนิกร เศรษฐ, 2528, หน้า 276) และการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ จากพออยู่พอกิน มาเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เป็นความสำคัญในการผลิต การจับจ่ายใช้สอยที่ฟุ่มเฟือย วัตถุและเงิน สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นสิ่งที่สำคัญมากกว่าขนบธรรมเนียมประเพณี และชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ค่านิยมใหม่ ๆ เหล่านี้ แพร่กระจายไปตามเทคโนโลยี การสื่อสารคมนาคมที่กว้างไกลไปทุกหมู่บ้าน และทุกซอกทุกมุม ประกอบกับการที่ผู้หญิงมีโอกาสดำเนิน

ศึกษาเล่าเรียนสูงขึ้น สามารถมีบทบาททำงานนอกบ้าน มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ สามารถพึ่งตนเองได้ มีความเป็นตนเองสูงขึ้น Yorburg (อ้างในกาญจนา โชคถาวร, 2538, หน้า 4) ซึ่งให้เห็นว่าบทบาทการทำงานของผู้หญิงในด้านการอาชีพ เพื่อเจือจุนรายได้ของครอบครัวทำให้อำนาจการตัดสินใจภายในครอบครัวสูงขึ้นด้วย ยิ่งไปกว่านั้นการที่ผู้หญิงได้เข้าร่วมในแรงงานมากขึ้นมีผลงานมากขึ้น มีผลทำให้ผู้หญิงมีความเสมอภาคเพิ่มความเป็นตัวของตัวผู้หญิงเองมากขึ้นรวมทั้งทำให้ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญของครอบครัวมากขึ้น การศึกษาของ Smith and Raid (อ้างในกาญจนา โชคถาวร, 2538, หน้า 4) ได้อธิบายถึงเรื่องนี้ไว้ว่า ในสถานะการณ์ปัจจุบันถึงแม้ว่าความมีสถานภาพที่เหนือกว่าของผู้ชายจะเป็นแบบแผนที่ปรากฏในเกือบทุกสังคม แต่ด้านความแตกต่างระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงในด้านอำนาจและอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ มีแนวโน้มลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่กำลังอยู่ในกระบวนการกลายสภาพเป็นเมืองหรืออุตสาหกรรมจากค่านิยมในเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษาตลอดจนวิกฤติการณ์ ทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่ประเทศต่าง ๆ ได้รับ ทำให้เป็นการยากที่ครอบครัวจะอยู่ได้ด้วยรายได้ของฝ่ายชายเพียงฝ่ายเดียว จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ในบทบาทการทำมาหากินและแบบแผนความสัมพันธ์ทางบทบาทในครอบครัว การแบ่งแยกบทบาทโดยยึดถือความแตกต่างทางเพศจะลดน้อยลง แต่จะให้ความสำคัญของพื้นฐานแห่งการยอมรับ และยินยอมร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ระบบเศรษฐกิจจะเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สถานภาพ หรือบทบาทของเพศหญิงเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมต้องอาศัยแรงงานและความถนัดเฉพาะสาขาดังนั้นความเชื่อมโยงระหว่างสามีภรรยาจากระบบเดิมก็จะเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเสมอภาค (Hoster, 1975 อ้างใน มาชะ ชิตตะสังคะ, 2522) และจากการศึกษาของอีกหลายท่าน เช่น David M. Heer (1964), ชิดชม วัชรเนตร (2522), นภาพร หะวานนท์ (2520) เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยครั้งนี้ได้วิจัยเพียงความสัมพันธ์ในครัวเรือนของผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้าน และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในครัวเรือนในวิถีชีวิตที่เป็นจริงเพียงบางส่วน เพื่อเป็นข้อมูลที่ชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในกระแสของสังคมปัจจุบัน แต่ยังคงต้องการวิจัยเพิ่มอีกทั้งแนวกว้างและแนวลึกเพื่อให้เห็นถึงแก่นหรือรากเหง้า ลึกซึ้งถึงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในครัวเรือนที่เป็นแหล่งต้นกำเนิดปัญหาต่าง ๆ ในสังคม

1. การนำผลการวิจัยไปใช้

การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องปกติไม่ว่าในสังคมใด เมื่อสถานการณ์ / บริบทเปลี่ยนแปลงไป เกิดเงื่อนไขปัจจัยใหม่ จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังการศึกษานี้ ดังนั้น การมองการเปลี่ยนแปลงจึงควรเป็นไปในแง่ดี เพราะผู้หญิงย่อมมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้ไปสู่จุดหมายของสังคมได้

2. การวิจัยคราวต่อไป

การวิจัยนี้เน้นการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว การวิจัยต่อไปน่าจะเป็นการศึกษา การเข้าสู่อาชีพต่าง ๆ ของผู้หญิงว่าเป็นอย่างไร มีเงื่อนไข ปัจจัยอะไรบ้างที่เป็นที่ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ผลการวิจัยอาจจะเป็นข้อมูลในการพัฒนาผู้หญิงทางด้านอาชีพ